

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. 2020. Вип. 35. С. 138-142.

3. Смуk О. Т. Механізми сімейного виховання як цілісний комплекс, що охоплює сукупність генетично фіксованих і накопичених шляхом науcіння навичок, які детермінують когнітивні стилі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2021. № 1. С. 31-35.*

4. Федорченко Т. Є. Соціально-педагогічні детермінанти девіантної поведінки школярів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2011. С. 226-237.*

5. Філіпович В. М. Причини та чинники девіантної поведінки: теоретичний аспект. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. 2013. № 1 (2). С. 136-139.*

6. Шаран Ю. В. Психофізіологічні детермінанти стресостійкості особистості. *Актуальні проблеми психології. 2007. Вип. 7. С. 143-148.*

7. Шовкова О. Д. Види ілюзії мислення у когнітивній психології. *Наукові випуски Національного університету "Острозька академія". 2018. № 7. С. 33-39.*

8. American Psychological Association. Media. In APA dictionary of psychology. 2021. URL: dictionary.apa.org/media.

9. Maslow A. H. A philosophy of psychology. Personal problems and psychological frontiers. N. Y. : Sheridan House, 1956. 156 p.

10. Parker J. G., Asher S. R. Friendship and friendship quality in middle childhood: Links with peer group acceptance and feelings of loneliness and social dissatisfaction. *Developmental psychology. 1993. № 29(4). P. 611.*

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-507-8-2>

Вірна Ж. П.,

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри педагогічної та вікової психології
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

АВТОНОМНІСТЬ ЛЮДИНИ: ДІАЛЕКТИКА ОПТИМАЛЬНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ

Класичне тлумачення автономності стосується набутого набору здібностей, які дають змогу людині діяти так, як вона вважає за потрібне і корисне, не зважаючи нінащо. Але автономність можна інтерпретувати й по-іншому, оскільки історично концепція фігурувала в широкому спектрі різних правових, етичних і політичних контекстів [4]. Відходячи від різноманітних визначень автономності в ознаках самостійності,

відповідальності і раціональності, спробуємо окреслити її клінічні параметри норми, а отже й варіації психічних відхилень (захворювань), які межують з нею, асимілюються і змінюються. Тобто надамо відповідь на питання де проходить межа між нормальним функціонуванням автономності та як психічні захворювання порушують автономію.

В одній з останніх робіт знаходимо досить оптимальний варіант виміру автономності – компетентність та автентичність [2]. На думку Дж. Берджаміна і співавторів, компетентність використовується як загальний термін для позначення здатності людини формувати цілі та наміри, а також ефективно діяти відповідно до них, що вимагає.... самоконтролю і здатності протистояти спокусам. А термін «автентичність» використовується для позначення того, як людина ставиться до своїх переконань, бажань, зобов'язань і цінностей, які мотивують її діяти і раціоналізують її рішення (це так звані «мотиваційні стани» [там само, с. 2-3].

Якщо взяти у ваги, що психічне захворювання можна охарактеризувати з точки зору двох умов: (1) некерований дистрес і (2) порушення функціонування, то кожна з цих умов психічного захворювання може впливати на автономію людини. Психологічний дистрес і страждання безпосередньо порушують автономію, а порушення функціонування лише впливають на автономію [3]. Тобто в нашому випадку йтиметься про специфіку функціонування від нормального рівня до порушення.

Ще також слід враховувати компроміс автономності із суспільним контекстом, а саме контекст взаємовідносин автономії і суспільної перспективи людини, а також погляд людини на своє життя в цьому контексті. З одного боку, для однієї людини такий компроміс, хоча і є складним вибором, може збільшити її можливості жити повноцінним життям. А для іншої людини такий компроміс, свідомий чи несвідомий, може здатися неавтентичним, таким, що спричиняє страждання і зменшує здатність жити тим життям, яким вона хотіла б жити.

Ще один досить важливий аспект прояву автономності – врахування індивідуальних відмінностей при обмеженні соціальні обставин. В цьому контексті часто говорять про соціальні травматичні події, занедбаність, бідність, нестабільне або небезпечне середовище, проблеми з навчанням і роботою тощо. І знову проявляється полярність, а саме, з одного боку, людина приймає нові життєві умови і цілі та успішно вибудовує своє життя, а, з другого – обмеження призводить до відчуття депресії і порожнечі, оскільки людина відчуває, що соціальні очікування суперечать життю, якого вона бажає для себе.

Таким чином, на автономність людини впливає багато факторів, і все залежить від соціального та суспільного контексту, особистої історії людини, її поглядів на життя та цінностей на даний момент життя. Тобто

поряд із цими факторами так само можна розглядати й фактор впливу психічного захворювання, який сприяє втраті автономності, аж до повного її зникнення. В медико-психологічній літературі можна зустріти детальний опис впливу на автономію таких психічних розладів як депресивний розлад, розлади, пов'язані з вживанням психоактивних речовин, obsесивно-компульсивний розлад, нервова анорексія та шизофренія [2].

Наближена до формату нормального функціонування автономності особистості є теорія самодетермінації, у якій стверджується, що адекватна підтримка та задоволення психологічних потреб індивідів в автономії, компетентності та спорідненості сприяє поступовому розкриттю інтегративних тенденцій індивідів, що проявляється через внутрішню мотивацію, інтерналізацію, розвиток ідентичності та інтегративну регуляцію емоцій. У той же час вважається, що порушення цих самих психологічних потреб і, як наслідок, фрустрація потреби викликають або посилюють різні психопатології, багато з яких включають порушення автономності [8]. Тому завжди слід враховувати й індивідуальні відмінності щодо втрати автономії, що спричинює психічні захворювання.

Механізм втрати автономності закладений в діалектиці сегрегаційного тиску індивідуального розвитку. Ще на початку ХХ століття в роботах А. Анджіала є примітки щодо діалектики розвитку особистості в контексті двох суперечливих тисків – автономії та капітуляції (або гомонії). Прагнення до автономії веде до диференціації від інших людей і фізичного середовища, що означає індивідуалізацію, відокремлення, незалежність, свободу тощо. А капітуляція, навпаки проявляється у бажанні людини стати частиною чогось більшого, об'єднавшись з іншими та з фізичним оточенням, що часто відображається в таких поняттях, як спільнота, союз, взаємозалежність і зобов'язання [1]. Капітуляція фактично є поясненням виникнення залежної і співзалежної поведінки.

Повертаючись до теорії самодетермінації, знаходимо пояснення автономності як одного з елементів інтрапсихічного союзу протилежностей, що зосереджується на конфліктах між потребою індивіда в самовизначенні та потенційними зовнішніми обмеженнями, які зустрічаються в соціальному середовищі [5]. Тобто особистісна автономність концептуалізується як відображення природної траєкторії розвитку організму до збільшення складності та супутнього прагнення до більшої організації середовища в процесі саморозвитку [9]. Але цей природний розвиток не гарантований через недостатні ресурси розвитку, як-от ненадійна прихильність у дитинстві, емоційна відстороненість у підлітковому віці, неадекватна соціальна підтримка у дорослому віці або навіть нейробиологічні дефіцити в особистості. Тому одним з важливих

факторів оптимального функціонування автономності є чуйне батьківське піклування, включаючи визнання та підтримку вираження дитиною самостійності, а в зрілому віці цю функцію може виконувати міжособистісне середовище, яке дозволяє людині розглядати свої наміри діяти як такі, що викликані внутрішніми особистими мотиваціями, а не зовнішніми джерелами.

Торкаючись питання внутрішньої мотивації для розуміння автономності особистості, слід звернути увагу на такий психологічний конструкт як орієнтація на контроль (слід за Ротером). Найважливіша особливість автономної особистості – орієнтація на внутрішній контроль, а не на зовнішні обставини. При цьому власний досвід людини є досвідом вибору, гнучкості, усвідомлення потреб, ефективного пристосування до навколишнього середовища та чуйності на доступну інформацію. Такі люди здатні ефективно шукати ситуації, які дозволяють їм відчувати автономію, використовувати інформацію для початку дій і бути стійкими перед обличчям труднощів. Така причинно-наслідкова орієнтація індивіда важлива, оскільки нездатність відчувати автономію пов'язана зі зниженим функціонуванням, погіршенням здоров'я та посиленням психопатології [6].

Ще одне, на нашу думку, фундаментальне питання щодо оптимального функціонування автономності – питання формування поведінкового патерну відповідальності у широкому спектрі її прояву від сформованості его-ідентичності (за Г. Олпортом), до захисту внутрішньоособистісного унікального світу від інших людей з метою збереження своєї індивідуальності (за В. Франклом). Тому автономність є своєрідною психологічною дистанцією із оточуючим світом. Як тільки ця дистанція порушується, відразу можна спостерігати появу депресивних і агресивних тенденцій, аж до патологічних ознак порушень їх поведінки.

Узагальнюючи будемо висувати, що оптимальне функціонування особистісної автономності слід розглядати як специфічний компроміс соціальної перспективи розвитку людини та її внутрішньої позиції до усього, що відбувається навколо.

Список використаних джерел:

1. Angyal A. *Foundations for a Science of Personality*. New York: Commonwealth Fund, 1941. <https://archive.org/details/20200311foundationsforascienceofpersonality/page/10/mode/2up>
2. Bergamin J., Luijckx J., Kiverstein J., Bockting C.L., Denys D. Defining Autonomy in Psychiatry. *Front Psychiatry*. 2022. (13):801415. DOI: 10.3389/fpsyt.2022.801415

3. Bolton D., Banner N. Does mental disorder involve loss of personal autonomy? *Autonomy and Mental Disorder*. Oxford: Oxford University Press, 2012. DOI: 10.1093/med/9780199595426.003.0022

4. Christman J. *Autonomy and personal history*. *Canadian Journal of Philosophy*. 1991. 21(1). 1-24. <https://doi.org/10.1080/00455091.1991.10717234>

5. Deci E.L., Ryan R.M. Self-determination theory: A macrotheory of human motivation, development and health. *Canadian Psychology*. 2008. (4). 182–185. <http://dx.doi.org/10.1037/a0012801>

6. Deci E.L. The Support of Autonomy and the Control of Behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1987. (53) : 1024–1037. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.53.6.1024>

7. Powers T.A., Gorin A.A., Hope N., Holding A., Chua S., Koestner R. Effects of Neuroticism on Goal Support, Goal Progress, and Depressive Symptoms. *Journal of Social and Clinical Psychology*. 2015. 34(8). 674-691; DOI: 10.1521/jscp.2015.34.8.674

8. Ryan R.M., Deci E.L., Vansteenkiste M. Autonomy Disturbances in Self-Development and Psychopathology: Research on Motivation, Attachment, and Clinical Process. *Theory and Method*. 2016. <https://doi.org/10.1002/9781119125556.devpsy109>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-507-8-3>

Губа З. С.,

*студентка 4-го курсу за спеціальністю «Психологія»
аврійського національного університету імені І. В. Вернадського*

Науковий керівник: Маслянікова І. В.,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри психології, філософії та суспільних наук

Таврійського національного університету імені І. В. Вернадського

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Ціннісна сфера особистості – це складне інтегральне утворення, яке визначає зміст і спрямованість активності людини, є основою її світогляду та життєвої позиції [1].

Вивчення впливу ціннісних орієнтацій на становлення особистості необхідно розглядати у контексті більш складних утворень особистості, зокрема, у структурі самосвідомості, життєвих відношень особистості до світу в цілому. Психологічний аспект впливу ціннісних орієнтацій, як